

Євген БРИЖАТИЙ,

кандидат педагогічних наук,
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ ГОТОВНОСТІ ОФІЦЕРІВ ЗАПАСУ ДО ДІЯЛЬНОСТІ В ЕКСТРЕМАЛЬНИХ УМОВАХ

Професійна готовність є одним із основних структурних компонентів у діяльності людини, яка акумулює в собі складові для подальшого успішного вирішення поставлених завдань. Професійна готовність передбачає вивчення цілого комплексу військово-професійних дисциплін та розвиток умінь та навиків для подальшої професійної діяльності. Тому, актуальним стає дослідження чинників, що впливають на рівень професійної готовності та виявлення способів та методів щодо підвищення рівня підготовки майбутніх офіцерів в екстремальних умовах.

Ключові слова: *готовність, офіцери запасу, екстремальні умови.*

Постановка проблеми у загальному вигляді. Сьогодні професійна готовність майбутніх офіцерів є досить актуальною темою для проведення досліджень. В умовах проведення антитерористичної операції це питання є пріоритетним та не досить дослідженим, адже воно визначає: психологічний та психічний стани (позитивне ставлення до професії, мотиваційна налаштованість), наявність здібностей, якість особистості, процесуальна спрямованість особистості до певної діяльності, морально-вольові якості особистості, риси характеру, здатність до засвоєння, способи поведінки, практичне уміння і навички, внутрішньо особистісне утворення, розвиток професійно важливих пізнавальних процесів, прояви темпераменту, внутрішнє налаштування та пристосування особистості до успішних дій та ін.

Професійна готовність при цьому характеризується як стан особистості та включає в себе з одного боку професійні знання, уміння й навички (здатність застосовувати професійні знання у повсякденній діяльності та під час бойових дій, ступінь розвиненості командних навичок через засвоєння військової спеціальності, стиль фахової професійної діяльності, розвиненість професійного мислення, здібності та творче мислення, уміння діяти в

нестандартних ситуаціях, тощо). А з іншого – риси особистості (переконавання, педагогічні здібності, інтереси, професійну пам'ять, увагу, педагогічну спрямованість, працездатність, емоційність, моральний потенціал).

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано вирішення даної проблеми та на які опирається автор. Проблему готовності досліджували А. Капська, А. Линенко, І. Пастирь, О. Ярошенко, О. Бойко; психологічну готовність розглядали: Т. Кабаченко, В. Авдєєв, В. Дорохіна, Л. Карамушка, О. Керницький, В. Моляко, О. Проскура; мотиваційну: Є. Томас; морально-психологічну: Л. Кондрашова, Г. Штельмах; професійну: О. Бикова, Д. Мазоха; професійно-педагогічну: С. Корищенко; готовність до ризику: В. Бодров, Є. Кір'янова. Питання професійної готовності є сьогодні актуальним та недостатньо методологічно розробленим.

Метою статті є визначення особливостей професійної готовності офіцерів запасу в екстремальних умовах та визначення основних підходів щодо її забезпечення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Стан готовності до будь-якої діяльності починається з постановки мети на основі потреб та мотивів або усвідомлені поставленої перед нею задачі. Найбільш суттєвим показником такої готовності є цілеспрямована змобілізованість психічних процесів для подолання труднощів та досягнення позитивного результату. Цей стан включає співвідношення наявних можливостей до необхідних, тому гранична змобілізованість не забезпечує готовності.

Іншими вченими було визначено, що готовність це стан, який характеризується мобілізацією ресурсів суб'єкта праці на виконання конкретної діяльності. Цей стан допомагає успішно виконувати свої професійні обов'язки, правильно використовувати свої знання, досвід, особистісні якості, зберігати самоконтроль і перебудовувати діяльність при виникненні непередбачених перешкод.

Ключовою складовою професійної готовності виступає мотиваційна готовність, вона розглядається як актуалізація потреби особистісної безпеки і

професійному виконанню завдань за призначенням. Це поняття слід розглядати як процеси, які усвідомлені особистістю та спонукають до ефективної професійної діяльності. Вони є внутрішнім чинником, який підштовхує до професійного становлення особистості з формуванням високого рівня діяльності.

Таким чином, сутність професійної готовності визначається через специфіку діяльності, відносно якої вона виникає, тобто в нашому випадку, професійну готовність до виконання службових обов'язків в небезпечних ситуаціях. Отже, професійна готовність є структурою, до якої входять мотиваційний, вольовий, регулятивний, когнітивний, результативно-діяльнісний і типологічний компоненти. На основі професійної готовності виникає стан оперативної готовності до виконання повсякденних або раптово виникаючих завдань, що забезпечується рівнем професійної підготовленості фахівця.

Сьогодні готовність до діяльності в екстремальних ситуаціях пов'язана в першу чергу з проведенням антитерористичної операції на сході України. Збільшення кількості загроз обумовлює необхідність формування в особового складу навичок безпечної поведінки та професійної готовності до дій. В перші роки проведення антитерористичної операції командири усіх рівнів стали перед проблемою психологічної стійкості підлеглих військовослужбовців. Спостереження та аналіз подій довів, що стан професійної готовності був вищим, а ніж стан психологічної готовності (фізичну готовність організму, емоційно-вольову, інтелектуальну та мотиваційну готовність, яка виявляється в концентрації фізіологічних можливостей організму, його психічних процесів, впевненості в собі, вміння миттєво приймати рішення в складних ситуаціях, емоційному піднесенні та спроможності реалізувати набуті знання) до екстремальної діяльності.

Л. Матохнюк у психологічної готовності майбутніх офіцерів до успішного виконання професійної діяльності визначила три компоненти: мотиваційно-ціннісний визначає вибірккову спрямованість на професійну

діяльність (потреба успішно виконувати професійні завдання, стійка позитивна мотивація до професії, інтереси, ідеали фахівця, вищі почуття, переконання в необхідності професії, бажання досягти успіху і показати себе з кращого боку та ін.); когнітивний охоплює систему знань, необхідних для успішної діяльності (знання професійних обов'язків, функцій, оцінка їх суспільної значущості, знання способів, методів, засобів вирішення професійних завдань, усвідомлення своїх можливостей, здібностей, знання особливостей та ймовірних змін у службовій діяльності та ін.); операційно-діяльнісний характеризує низку здібностей особистості щодо ефективного виконання службових функцій (продуктивне сприйняття, навички емоційно-вольової саморегуляції, організованість, комунікабельність та ін.) [2].

До основних структурних елементів психологічної готовності військовослужбовців В. Ягупов зараховує [3]:

мотиваційний (прагнення подолати труднощі майбутнього бою і розуміння необхідності їх подолання, оцінка своїх можливостей щодо управління психічними станами та діями на основі накопиченого досвіду);

пізнавальний (забезпечується необхідним обсягом відповідної інформації, який потрібен для цілеспрямованої діяльності в екстремальних умовах бойової обстановки);

емоційний (переживання почуття впевненості або сумніву у своїй готовності до подолання труднощів сучасного бою, уміння управляти своїми емоційно-вольовими процесами в екстремальних умовах);

вольовий (забезпечує воїнам можливість подолання труднощів сучасного бою).

Проведені дослідження вказують на те, що успішна службово-бойова діяльність в екстремальних ситуаціях залежить від рівня сформованості у військовослужбовців професійно важливих якостей, що характеризують досвід дій в екстремальних ситуаціях, громадянську позицію, емоційну стійкість, впевненість у своїх силах, вміння володіти собою, швидкість реакції,

смівливість, цілеспрямованість, вміння приймати обґрунтовані рішення, сумлінність і відповідальність.

Огляд думок та тверджень багатьох вчених щодо професійної готовності офіцерів запасу до діяльності в екстремальних умовах, ставлять ряд вимог до їх навчання та психологічної налаштованості. Підготовка офіцерів запасу є специфічною курсовою підготовкою, яка проводиться протягом двох років, загальною чисельністю до 3,5 місяців за відповідною військово-обліковою спеціальністю, що встановлює сукупність вимог до змісту та результатів освітньої діяльності вищих військових навчальних закладів чи військових навчальних підрозділів, пов'язаних з військовою підготовкою, організаційні форми її вивчення та обсяг, що визначає форми та засоби поточного і підсумкового контролю.

Протягом навчання офіцери запасу опановують знання за розділами: загальновійськова підготовка, організація та методика роботи з особовим складом, тактична і тактико-спеціальна підготовка, військово-технічна і військово-спеціальна підготовка. Цей необхідний базис, який отримують офіцери запасу дозволяє виконувати професійні обов'язки та бути готовим діяти в екстремальних ситуаціях.

Основою для якісного виконання службових обов'язків, як показує досвід проведення антитерористичної операції, є вміння діяти в нестандартних, екстремальних ситуаціях. Цьому питанню сьогодні приділяють значну увагу під час підготовки військових фахівців. Аналіз літератури з цієї проблеми показує, що ще немає єдиної теорії, яка змогла описати особливості психічної діяльності та поведінки людини у нестандартних, екстремальних умовах.

У ході навчання та психологічної підготовки офіцерів запасу детально інформують про особливості та умови майбутньої бойової діяльності під час проведення занять, про виконання завдань, налаштування їх до умов наближених до бойових та про шляхи їх вирішення. Під час занять моделюється загальна картина бойових дій і психологічна модель бойової діяльності підрозділу та військового в цілому.

У ході такого роду навчальних занять з офіцерами запасу поступово формується психологічний механізм боротьби з невпевненістю та страхом, для цього недостатньо лише знання психологічних факторів впливу на військовослужбовців, але їй потрібна вміла робота командирів щодо організації виховної роботи у підрозділі.

Вплив цих факторів викликає як позитивні, так і негативні психологічні реакції та стани. Позитивні вважаємо: активізацію діяльності, змобілізованість, підвищення пильності, захопленість, емоційне піднесення, готовність реагувати на зміни, прискорення реакції. До негативних реакцій віднесемо: страх невдачі, зниження активності, розгубленість, сповільненість реакції, відчуття слабкості, втоми, невпевненість, тривожність, загостреність почуття самозбереження, страх за своє життя тощо.

Для визначення особливостей підготовки офіцерів запасу до виконання завдань в екстремальних умовах, виокремимо основні фактори:

суспільно-політична обстановка у державі та значимість професійної готовності офіцерів запасу до подальшого виконання службових обов'язків;

високий рівень відповідальності за успішне виконання службових обов'язків;

психологічна готовність офіцерів запасу до негайного застосування озброєння та військової техніки за призначенням;

розуміння високої ціни помилок та їх наслідків при виконанні службових обов'язків;

психологічні труднощі під час виконання службового обов'язку, реальна загроза життю підпорядкованого особового складу;

постійне емоційне напруження під час виконання бойових завдань, що потребує постійної пильності і психологічної готовності;

конфліктність спілкування у службових ситуаціях та при виконанні бойових завдань, напруженість у взаємовідносинах.

Це основні фактори, на нашу думку, які можуть впливати на якість виконання бойових завдань військовослужбовців. Статистика показує, що

тільки 25% військовослужбовців, які беруть участь у збройних конфліктах і локальних війнах, адекватно реагують на бойову обстановку, інші як правило дезорганізовані (виникають гострі реактивні психози, психічні порушення). Постійний негативний вплив психологічного стресу призводить до різноманітних фізіологічних і соматичних порушень, які сприяють розвитку негативних психічних реакцій.

Загальною ознакою виконання бойового завдання є її екстремальний характер, який побудовано на психоемоційному навантаженні, майстерному володінню та застосуванню озброєння та техніки, високому рівню загрози для життя та здоров'я особового складу, інтенсивністю бойових дій та психологічної готовності офіцера запасу до такої діяльності.

Досвід підготовки офіцерів запасу, проведення на сході країни антитерористичної операції, зміна вимог до ведення бойових дій та перегляд практики застосування озброєння та техніки, доводить, що для успішного виконання бойових завдань необхідний комплекс професійно важливих якостей:

мотиваційні (високий рівень домагань, активна життєва позиція, відповідність мотивації сенсу професійної діяльності, професійна гордість, особистісна зрілість);

емоційно-вольові (адекватність процесу формування психологічної готовності цілям підготовки майбутнього офіцера, упевненість у своїх силах, сміливість, хоробрість, здатність приймати рішення у складних ситуаціях, активність, контрольованість емоційності та тривожності, стресостійкість);

увага та спостережливість (професійна спостережливість, здатність тривалий час зберігати увагу незважаючи на виснажливість та сторонні подразники);

особлива пам'ять на поведінку та зовнішність людей;

моторні якості (швидкість дій в умовах дефіциту часу та при виконанні бойових завдань);

особливості інтелекту (уміння приймати рішення за браком інформації і часу на її осмислення, бачити кілька можливих шляхів вирішення і визначення найбільш ефективного);

комунікативні особливості (уміння довести до слухача свої думки і наміри, здатність швидко обрати доцільну форму спілкування, лідируючий стиль поведінки; уміння погоджувати свої дії з діями інших осіб).

Реалізація цих якостей можлива завдяки врахуванню зовнішніх і внутрішніх умов, що обумовлюють готовність: навчання та виховання в умовах наближених до бойових, постійне оновлення змісту навчальних планів та програм з досвіду проведення антитерористичної операції на сході країни, збільшення навчального часу на підготовку офіцерів запасу, впровадження військового стажування у практику підготовки.

Професійна готовності офіцерів запасу до діяльності в екстремальних умовах є фундаментальною умовою успішного виконання майбутньої діяльності, яка містить у собі: наявність відповідного рівня фізичної підготовки, емоційно-вольову стійкість, сформованості і розвиненості необхідних професійних якостей, творчий характер, мотивацію, професійні риси сприйняття, саморегуляцію, професійне мислення, прагнення до досягнення вищого результату, самооцінку, особисті знання та досвід, створення оптимальних умови для майбутньої діяльності.

Високий професіоналізм офіцерів запасу припускає наявність творчого початку в його діяльності, пошуку нових шляхів, засобів, способів вирішення професійних завдань, як традиційного характеру, так і висунутих життям.

Список використаних джерел

1. Психологічна енциклопедія [Текст] / автор-упор. О. М. Степанов. К. : Академвидав, 2006. – С. 89.
2. Дунин, Г. С. Психологическая готовность сотрудников МВД России к деятельности в чрезвычайных ситуациях [Текст] / Г. С. Дунин // Вестник Московского университета МВД России. – М. : 2006. – № 1. – С. 133–136.
3. Матохнюк, Л. О. Формування психологічної готовності майбутніх інженерів-прикордонників до професійної діяльності [Текст] : дис.... канд. психол. наук : 19.00.07 / Л. О. Матохнюк. – Хмельницький, 2006. – 219 с.

4. Ягупов, В. В. Військова психологія [Текст] : підруч. для студ. внз / В. В. Ягупов. – К. : Тандем, 2004. – С. 376.

Рецензент – кандидат психологічних наук Бабелюк О. В.

Стаття надійшла до редакції 4.11.2016

Брижатый Е. Особенности профессиональной готовности офицеров запаса к деятельности в экстремальных условиях

Профессиональная готовность является одним из основных структурных компонентов в деятельности человека, аккумулирующая в себе составляющие для дальнейшего успешного решения поставленных задач. Профессиональная готовности предусматривает изучение целого комплекса военно-профессиональных дисциплин и развитие умений и навыков для дальнейшей профессиональной деятельности. Поэтому, актуальным становится исследование факторов, влияющих на уровень профессиональной готовности и выявления способов и методов по повышению уровня подготовки будущих офицеров в экстремальных условиях.

Ключевые слова: *готовность, офицеры запаса, экстремальные условия.*

Brizhatiy Y. Features professional readiness of officers of reserve to activity in extreme terms

Professional readiness of man is the article of research for many industries both pedagogical and psychological science. The study of this problem began in 50th of XX of century. It was caused by the necessity of professional studies people after the different types of activity. A necessity became a basic argument a selection is from totality of factors that predetermine the productivity of activity man of psychological component, in relation to a capture that or other kind to activity. Nature of this phenomenon has certain divergences in determination (she represents the orientation of personality on this activity) and the concrete has specific terms.

Today readiness is examined as substantial pre-condition of any purposeful activity and as the state of mobilization of all psychophysiology systems of man that provides effective implementation of certain actions.

Professional readiness is one of basic structural components in to activity of man, that accumulates in it constituents for further successful decision of the put tasks. Professional to readiness provides for study whole to the complex of military-professional disciplines and development of abilities and skills for further professional activity. To Tom, research of factors becomes actual, what influence on the level of professional readiness and exposure of methods and methods in relation to an increase of level of preparation of future officers is in extreme terms.

Keywords: *readiness, Officers of reserve, extreme terms.*